

Wartości osobiste i kulturowe w ujęciu Shaloma Schwartza w kulturze polskiej i wietnamskiej

Joanna Różycka¹, Magdalena Żemojtel-Piotrowska¹, Truong Thi Khanh Ha²

¹ Uniwersytet Gdański, Instytut Psychologii

² Wietnamski Uniwersytet Narodowy, Hanoi

Badanie wartości osobistych i kulturowych w kulturze polskiej i wietnamskiej przeprowadzono wśród studentów nauk społecznych Uniwersytetu Gdańskiego ($N = 249$) oraz Uniwersytetu Narodowego w Hanoi ($N = 161$). W badaniu wykorzystano *Kwestionariusz wartości Schwartza (Profile Value Questionnaire, PVQ IV)* w wersji polskiej oraz wietnamskiej. Wyniki ukazują interesujące różnice i podobieństwa zarówno na wymiarze wartości osobistych, jak i kulturowych. Najciekawszy wniosek jest taki, że o ile kulturę wietnamską można nadal charakteryzować w kategoriach kultur kolektywistycznych, o tyle na poziomie indywidualnym zauważa się przywiązanie do wartości materialistycznych i indywidualistycznych. Wynik ten można interpretować w kategoriach wzrastającej indywidualizacji młodych kolektywistów zgodnie z badaniami Welzela i Ingleharta (2010), wskazującymi na wzrost indywidualizacji społeczeństw jako konsekwencji modernizacji i rozwoju gospodarczego. Uzyskane rezultaty mogą służyć uzupełnieniu bazy danych w projekcie Shaloma Schwartza, wpisując tym samym Wietnam w kulturową mapę świata.

Słowa kluczowe: wartości, Shalom H. Schwartz, kultura polska, kultura wietnamska

PSYCHOLOGICZNE WYMIARY KULTURY

Hofstede (1991, 2000), definiując pojęcie *kultury*, używa metafory zbiorowego oprogramowania umysłu, w tym znaczeniu, że kultura przypomina specyficzny program komputerowy wykonujący określone (wcześniej zaprogramowane) operacje (wzorce myślenia, odczuwania

i zachowania), wdrukowane w umysły poszczególnych członków danej społeczności.

W dzisiejszych czasach, gdy coraz więcej społeczeństw ma kształt międzynarodowy, nie można już analizować zjawisk społecznych, pomijając różnice międzykulturowe. Według Boskiego (2009) zrozumienie uniwersalnych mechanizmów zachowań społecznych nie jest w pełni możliwe bez uwzględnienia kontekstu kulturowego, ponieważ zachowania społeczne ludzi są zawsze zakotwiczone w kulturze i właśnie dlatego różnią się między populacjami. Jednym z zadań psychologii międzykulturowej jest opis systematyzujący właśnie te różnice oraz próba ich wyjaśnienia w kontekście wcześniej wyodrębnionych charakterystyk danych kultur, nazywanych psychologicznymi wymiarami kultury. Aby skutecznie klasyfikować zagadnienia różnic międzykulturowych, używa się takich pojęć, jak kulturowe skrypty zachowań oraz aksjologiczne i epistemologiczne wymiary kultury, ujmowane jako dwa poziomy psychologicznego funkcjonowania w kulturze (Boski, 2009). Skrypty kulturowe są to zapisane i odtwarzane w sposób automatyczny

Joanna Różycka, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psyjro@ug.edu.pl

Magdalena Żemojtel-Piotrowska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Gdański, ul. Bażyńskiego 4, 80-952 Gdańsk, e-mail: psmzmp@ug.edu.pl

Truong Thi Khanh Ha, Instytut Psychologii, Wietnamski Uniwersytet Narodowy, Hanoi (Vietnam National University – Hanoi, University of Social Science and Humanities, Faculty of Psychology), 336 Nguyen Trai road, Thanh Xuan, Hanoi, e-mail: truongkhanhha@yahoo.co.uk

Korespondencję związaną z artykułem proszę kierować na e-mail: psyjro@ug.edu.pl

Autorki pragną podziękować profesorowi Shalomowi Schwartzowi za współpracę w adaptacji wietnamskiej wersji PVQ IV oraz Tran Anh Quanowi za pomoc w tłumaczeniu kwestionariusza oraz dotarciu do studentów wietnamskich.

scenariusze sytuacyjne oraz wzorce interakcji jednostek i wzajemnych oczekiwań, powszechnie przyjęte i akceptowane w danej kulturze, przeważnie odporne na zmiany i konformistycznie przestrzegane. Epistemologiczne wymiary kultury dotyczą podzielanych w danej kulturze przekonań na temat świata, natomiast wymiary aksjologiczne – postaw i wartości. W niniejszym artykule skupiamy się na porównaniu kultury wietnamskiej i polskiej na aksjologicznym wymiarze kulturowym – typologii wartości w ujęciu Shaloma Schwartza.

AKSJOLOGICZNY WYMIAR WARTOŚCI WEDŁUG SCHWARTZA

Schwartz w swoim wieloletnim projekcie badawczym zajmował się wartościami, a więc aksjologicznym wymiarem kultury. Do pomiaru danych wykorzystywał kwestionariusz *Schwartz Value Survey* (SVS), jednak w późniejszym etapie badań (2004, 2008) opracował nową wersję narzędzia pomiaru wartości, *Profile Value Questionnaire* (PVQ), który obecnie składa się z czterdziestu pozycji (Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, Harris, Owens, 2001).

Schwartz definiuje wartości jako motywatory zależne od sytuacji i przewodnie zasady kierujące postępowaniem człowieka lub grupy, które kształtują się od pierwszych chwil życia w danej kulturze i kierują jednostką w życiu dorosłym (Schwartz, 2007). Charakterystyczna dla projektu Schwartza jest dwupoziomowa analiza wartości. Autor wyróżnił wartości zarówno jako charakterystyki osób na poziomie jednostkowym, jak i charakterystyczne wartości kulturowe na poziomie populacyjnym.

Wartości na poziomie jednostkowym (Schwartz, 1992, 1994, 2007) są następujące (polskie tłumaczenie nazw wartości za: Boski, 2009): *władza* skupia takie wartości podstawowe, jak dominacja i bogactwo materialne; *osiągnięcia* to sfera wartości, w której eksponowane są sukces i ambicja; *hedonizm* składa się z przyjemności i zadowolenia z życia; *poszukiwanie doznań* oznacza życie ekscytujące i życie pełne przygód; *podmiotowość* przejawia się w twórczości i niezależności; *uniwersalizm* odzwierciedla refleksję nad światem w postaci sprawiedliwości społecznej i równości; *dobroć* jest wyrazem prospołecznej troski o ludzi bliskich, zawiera pomocność i lojalność; wymiar *tradycji* zawiera nabożność i skromność; *konformizm* obejmuje posłuszeństwo i szacunek do rodziców; *bezpieczeństwo* opisuje porządek społeczny i bezpieczeństwo kraju. Dziesięć podstawowych typów wartości na poziomie indywidualnym tworzy dwa niezależne od siebie wymiary wartości wyższego rzędu, a ich bieguny tworzą wartości opozycyjne. Wartości władzy, osiągnięć i hedonizmu tworzą wartości umacniające Ja, natomiast

wartości dobroci i uniwersalizmu składają się na wartości pozaosobiste. Drugi wymiar wyższego rzędu dotyczy opozycji konserwatyizmu (wartości bezpieczeństwa, konformizmu i tradycji) i otwartości na zmianę (wartości stymulacji i podmiotowości). Wartości hedonizmu wchodzi jednocześnie w skład wartości otwartości na zmianę i wzmacniających Ja (Schwartz, 2008, 2010).

W kolejnych badaniach dziesięć początkowo uzyskanych wymiarów na poziomie jednostkowym zostało zredukowanych do siedmiu wymiarów kulturowych: harmonii, zakorzenienia, hierarchii, autonomii intelektualnej i afektywnej, egalitaryzmu, mistrzostwa (Schwartz, 2004). Na poziomie kulturowym siedem typów wartości tworzy trzy wymiary wyższego rzędu. Przy czym Schwartz operuje tu pojęciem dylematów wartości, które każda kultura musi rozwiązać, a na których wspierają się kulturowe typy wartości. Z pierwszym dylematem wiążą się wartości *autonomii–zakorzenienia*. W kulturach, w których ceni się wartości autonomii, jednostki są widziane jako odrębne i autonomiczne. Mogą swobodnie wybierać cele i aktywności oraz poszukiwać sensu poprzez rozwijanie własnej wyjątkowości. Schwartz wyróżnia autonomię intelektualną, sprowadzającą się do niezależności sądów i idei, oraz autonomię afektywną, opartą na dążeniu do indywidualnych doświadczeń pozytywnych. Pierwsza z nich przejawia się m.in. w ciekawości poznawczej czy kreatywności, druga w dążeniu do przyjemności czy urozmaiconym życiu. Natomiast kultury ceniące wartości zakorzenienia kładą nacisk na powiązania jednostki w kolektywnych zbiorowościach. Jednostka zyskuje poczucie sensu życia dzięki dążeniu do wspólnych celów i poczuciu przynależności do grupy społecznej. Zakorzenienie wyraża się w takich wartościach, jak mądrość, tradycja czy bezpieczeństwo. Obecnie Schwartz (15 grudnia 2011; informacja osobista) wyróżnia w ramach wartości zakorzenienia dwa wymiary, analogicznie do wymiaru autonomii: pierwszy dotyczy wartości związanych z bezpieczeństwem (obejmuje m.in. bezpieczeństwo i porządek), drugi wiąże się z podporządkowaniem (m.in. przestrzeganie zasad religijnych). Zakorzenione bezpieczeństwo jest bliższe wartościom harmonii, podczas gdy zakorzenione podporządkowanie – hierarchii. Dylematu drugiego dotyczy opozycja *hierarchia–egalitaryzm*. Egalitaryzm przejawia się we współpracy grupowej i dbałości o dobro innych, wyraża się w takich wartościach, jak sprawiedliwość społeczna, odpowiedzialność czy równość. Hierarchia zakłada istnienie hierarchicznego systemu przypisanych ról społecznych, z nierównym dostępem do zasobów, prestiżu i władzy. Wartości cenione w takich kulturach to władza, autorytet, zamożność czy pokora. Trzeci dylemat wyraża się w opozycji *harmonia–mistrzostwo*. Kultury, w których ceni się

wartości z grupy harmonii, kładą nacisk na dostosowanie się do zastanego świata, docenianie i rozumienie jego różnorodności i brak nastawienia eksploatacyjnego. Wartości typowe dla takich kultur to pokój na świecie, jedność z naturą czy ochrona środowiska. Kultury o rozpowszechnionym przywiązaniu do wartości z grupy mistrzostwa są nastawione na wspieranie w procesie socjalizacyjnym postaw asertywnych, ukierunkowywania lub/i zmiany środowiska naturalnego i społecznego, tak aby możliwe stało się osiągnięcie celów jednostki. W kulturach tych ceni się takie wartości, jak ambicja, śmiałość, sukces, skuteczność i kompetencja (Schwartz, 2010).

POLSKA I WIETNAM: PORÓWNANIA MIĘDZYKULTUROWE

Począwszy od lat 90. w Polsce systematycznie rośnie liczba osób pochodzenia wietnamskiego, w chwili obecnej jest to największa mniejszość etniczna w Warszawie (według Ośrodka Badań nad Migracjami UW). Wydawałoby się, że kultury polska i wietnamska różnią się od siebie bardzo mocno: Polska jest krajem o tradycji katolickiej, podczas gdy Wietnam ma korzenie buddyjskie; Polska jest traktowana jako kraj tradycyjny pod względem wartości, jednak raczej indywidualistyczny niż kolektywistyczny (Schwartz, 1992), podczas gdy Wietnam jest krajem kolektywistycznym. Polska ze względu na dochód narodowy brutto i typ wyznawanych wartości jest zaliczana do grupy społeczeństw industrialnych, przechodząc obecnie przemianę wartości w kierunku postmaterializmu, podczas gdy Wietnam jest społeczeństwem agrarnym zmierzającym w kierunku społeczeństw industrialnych (por. Inglehart, Norris, 2003). Wskaźniki rozwoju socjoekonomicznego i funkcjonowania systemu politycznego ukazują dalsze różnice: Polska jest krajem o dużo wyższym poziomie życia i swobód politycznych niż Wietnam, jednak, co interesujące, współczynniki Giniego obu krajów są mocno zbliżone (0,37 dla Wietnamu i 0,34 dla Polski, na skali od 0 – całkowity brak nierówności do 1 – maksymalna nierówność dochodów; por. Democracy Index, 2010; CIA Factbook, 2010; Human Development Report, 2010; The Heritage Foundation Report, 2011; World Bank, 2010).

W zakresie wartości postulowanych przez Ingleharta, Polska i Wietnam znajdują dość zbliżone pozycje na mapie kulturowej świata: na wymiarze przetrwanie–jakość życia Polska wykazuje wartość $-0,14$, a Wietnam $-0,26$, natomiast na wymiarze tradycja–racjonalizm Polska osiągnęła wartość $-0,78$, natomiast Wietnam $-0,30$ (por. Inglehart, Basañanez, Diaz-Madrano, Halman, Luijckx, 2004). Jest to o tyle interesujące, że pomimo odmiennej metodologii i założeń teoretycznych w projekcie Schwartz'a i Ingleharta główne regiony kulturowe świata

Tabela 1

Wybrane wskaźniki rozwoju gospodarczego i funkcjonowania systemu politycznego w Polsce i Wietnamie

	Polska	Wietnam
GDP	12 271 (39)	1 191 (128)*
HDI	0,795 (39)	0,572 (128)
GINI	0,340 (86)	0,37 (78)
Funkcjonowanie demokracji	7,05 (48)	2,94 (140)
Poziom korupcji (wolność od korupcji)	50	27
Poziom swobód gospodarczych	64,1 (64)	51,6 (136)

Uwaga: liczby w nawiasach oznaczają pozycje danego kraju w rankingu światowym, dane z lat 2010–2011.

GDP – dochód narodowy brutto w dolarach amerykańskich; HDI – wskaźnik rozwoju społeczeństwa; GINI – wskaźnik nierównomiernego rozkładu dóbr.

* Według oficjalnych statystyk, ponieważ realnie nie wiadomo jaki jest dokładnie GDP w Wietnamie, ze względu na dużą korupcję i brak stabilnego systemu podatkowego.

wyróżnione na podstawie danych w obu projektach są identyczne (por. Schwartz, 2008).

BADANIE

Przedmiotem naszego zainteresowania było porównanie dwóch kultur, które od pewnego czasu, mimo odseparowania geograficznego, zaczynają wzajemnie na siebie oddziaływać – Polska staje się atrakcyjnym miejscem pobytu dla osób migrujących z Wietnamu, a pod wpływem tych kontaktów Polacy coraz żywiej interesują się kulturą wietnamską. Wietnam przeżywa obecnie okres silnej modernizacji, należy przy tym do grupy krajów silnie zakorzenionych w swojej tradycji kulturowej i jednocześnie poddawanych procesom laicyzacji pod wpływem ustroju komunistycznego. Podobne procesy zachodziły swego czasu w Polsce przed okresem transformacji systemowej. Wietnam, podobnie jak wcześniej Polska, znajduje się również pod wpływem procesów globalizacji i związanych z nimi wartości zachodnich (w tym materialistycznych). Kolejnym powodem podjęcia przez nas badań nad wartościami kulturowymi w Polsce i Wietnamie był brak podobnych analiz, a obecna próba wietnamska jest pierwszą uwzględnioną w jednym z największych projektów badawczych nad wartościami, jaką stanowi projekt wartości Shaloma Schwartz'a.

Hipotezy

Ze względu na brak badań porównawczych między Polską a Wietnamem w zakresie wartości (oprócz danych

z projektu *World Values Survey*) stawiamy ograniczoną liczbę hipotez. Ponieważ analizujemy zarówno hierarchię wartości indywidualnych wewnątrz porównywanych prób, jak i różnice w przywiązaniu do wartości kulturowych między porównywanymi krajami, stąd w obu przypadkach konieczne byłoby sformułowanie odrębnych przewidywań. Jednak wyniki dotychczasowych badań dotyczą głównie opisu krajów (kultur), a nie jednostek w tych krajach żyjących, więc przewidywania co do różnic w hierarchiach wartości osobistych są nader trudne. Natomiast hipotezy dotyczące różnic w zakresie przywiązania do wartości kulturowych mają większe uzasadnienie w dostępnych danych. Po pierwsze, Polska jest krajem bardziej indywidualistycznym niż Wietnam, na co wskazuje m.in. zróżnicowany poziom rozwoju gospodarczego i społecznego (wyższy poziom indywidualizmu występuje w krajach bardziej rozwiniętych; por. Inglehart, Norris, 2003; Inglehart i in., 2004), stąd oczekujemy wyższego przywiązania do wartości zakorzenienia w Wietnamie niż w Polsce (hipoteza 1) i wyższego przywiązania do wartości autonomii w próbie polskiej (hipoteza 2). Ponieważ oba kraje łączy okres sprawowania władzy przez zwolenników systemu socjalistycznego (komunistycznego), można oczekiwać podobnego poziomu przywiązania do wartości egalitarnych (hipoteza 3). Wreszcie, pomimo trwającej sekularyzacji, w Wietnamie przed okresem komunizmu dominującą religią był buddyzm, w Polsce natomiast katolicyzm. Ponieważ oba systemy religijne podkreślają znaczenie wyrzeczenia się dóbr doczesnych (Porter, 2001), można oczekiwać, że w obu kulturach wystąpi wyższe (i podobne) przywiązanie do wartości harmonii niż mistrzostwa. Z drugiej strony istnieją dowody empiryczne przemawiające za wysokim poziomem materializmu (a więc i chęci posiadania wielu dóbr wraz z kontrolą nad zasobami) wśród polskiej populacji, a zwłaszcza młodzieży (Górnik-Durose, 2007). Jednak materializm pojawia się jako skutek niskiego poczucia bezpieczeństwa ekonomicznego w okresie dorastania (Inglehart, 1997), a ponieważ Wietnam należy do krajów uboższych, więc być może poziom przywiązania do wartości mistrzostwa jest równie wysoki w próbie wietnamskiej i polskiej (hipoteza 4).

Osoby badane

Badanie przeprowadzono na dwóch próbach studentów nauk społecznych: polskiej ($N = 249$, studenci Uniwersytetu Gdańskiego), gdzie 174 osoby to kobiety, a 74 mężczyźni, o średniej wieku $M = 23,46$ ($SD = 5,83$), oraz wietnamskiej ($N = 161$, studenci Uniwersytetu Narodowego w Hanoi), w tym 111 kobiet i 50 mężczyzn, o średniej wieku $M = 20,63$ ($SD = 1,15$). Dysproporcja

plci jest typowa dla kierunków społecznych, podobna w obydwu krajach.

Materiały i procedura

W badaniu wykorzystano *Kwestionariusz wartości Schwartza (Profile Value Questionnaire, PVQ IV)* w wersji polskiej (adaptacja polska Ciecucha i Zaleskiego, 2011) oraz wietnamskiej (dokonano adaptacji kulturowej kwestionariusza PVQ IV w Wietnamie). Metoda składa się z czterdziestu twierdzeń opisujących w kilku zdaniach hipotetyczną osobę, do której podobieństwo powinna określić osoba badana, przy czym każdy opis odpowiada pojedynczej wartości (Schwartz i in., 2001). Przykładowe pozycje to: „Chce być zamożna/y. Pragnie mieć dużo pieniędzy i posiadać kosztowne rzeczy” (władza); „Uczciwość jest dla niej/niego ważna. Uważa, że zawsze musi być uczciwa/y i prawdomówna/y” (dobroć); „Bycie człowiekiem sukcesu jest dla niej/niego ważne. Lubi wywierać wrażenie na innych” (osiągnięcia). Osoba badana udzielała odpowiedzi na skali od 1 (*zupełnie niepodobny*) do 6 (*całkowicie taki jak ja*).

Na podstawie udzielonych odpowiedzi oblicza się wyniki zbiorcze (w obecnym badaniu średnie) dla dziesięciu wartości na poziomie indywidualnym lub ośmiu na poziomie kulturowym. W przypadku wartości hedonizmu konieczne było pominięcie jednej pozycji (nr 33), która z kolei została włączona do skali życzliwości. Dla wartości bezpieczeństwa konieczne było pominięcie jednej pozycji (nr 21).

W procesie adaptacji wietnamskiej wersji metody brały udział cztery osoby, z czego trzy były osobami dwujęzycznymi (znającymi zarówno język polski, jak i wietnamski), a tłumaczenie metody oparto na wersji polskiej i rosyjskiej. Zastosowano procedurę powtarzalnego tłumaczenia zwrotnego i równoległego, pod nadzorem autora metody. Proces zbierania danych przebiegał w grupach. Studenci wietnamscy otrzymywali drobne wynagrodzenie finansowe za udział w badaniu, a studenci polscy dodatkowe punkty w ramach zajęć, w których uczestniczyli.

WYNIKI

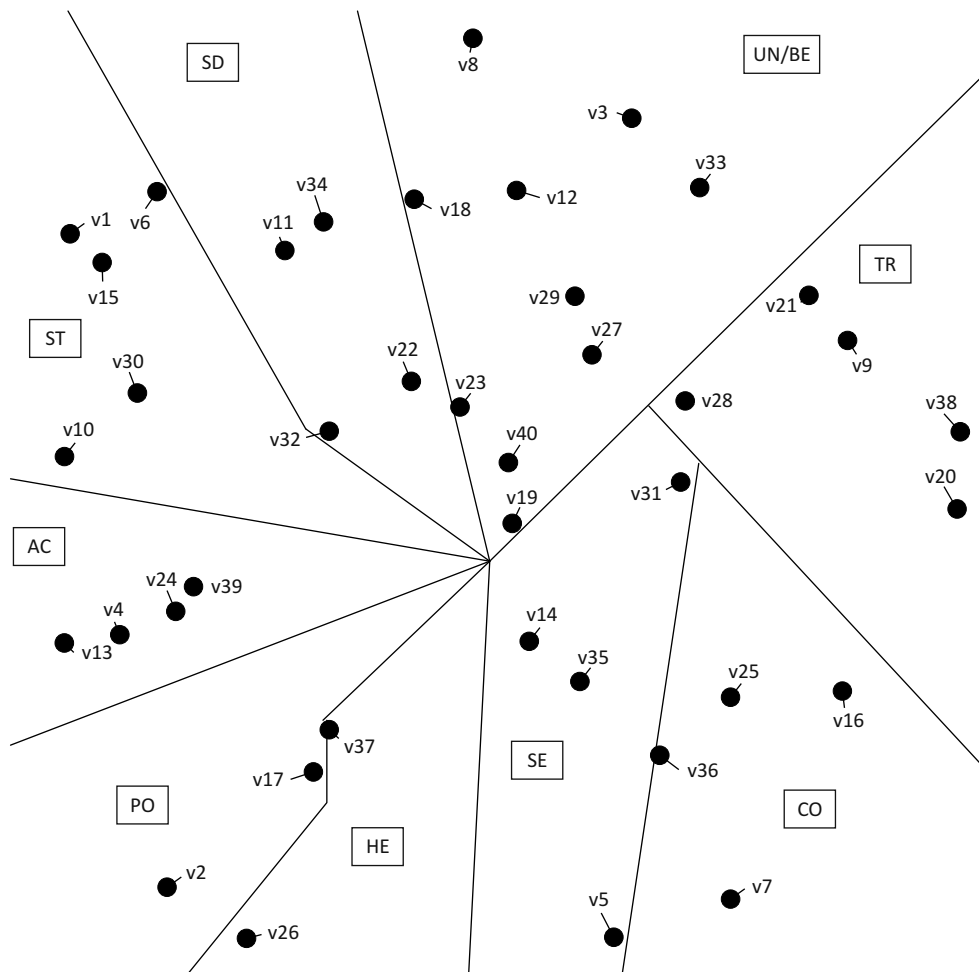
Rzetelność skal (wskaźniki α Cronbacha) do pomiaru wartości osobistych wynosiła od 0,58 (tradycja) do 0,84 (hedonizm) w próbie polskiej i od 0,34 (konformizm) do 0,76 (osiągnięcia) w próbie wietnamskiej (ponieważ dla wartości tradycji i konformizmu rzetelności są niskie, wszelkie analizy z uwzględnieniem tych zmiennych należy traktować z wyjątkową ostrożnością). Jednak relatywnie niskie rzetelności skal są typowe dla tego narzędzia z uwagi na niską liczbę pozycji (od trzech, jak np. wartość władzy, do maksymalnie sześciu w przypadku

uniwersalizmu), ponadto wartość tradycji jest konstruktem złożonym (poszanowanie zwyczajów i poszanowanie religii), co wpływa na niższą rzetelność tej skali.

Ze względu na różnice kulturowe między obiema próbami dokonano centracji wyników surowych względem średniej indywidualnej. Podstawą obliczeń typów wartości na poziomie indywidualnym i kulturowym były wartości ipsatyzowane. Strukturę odpowiedzi na pytania uzyskane w próbie polskiej i wietnamskiej sprawdzono za pomocą skalowania wielowymiarowego – metody *Smallest Space Analysis* z normalizacją Torgersona (por. Schwartz, 1992).

Wyniki potwierdziły prawidłowe odtworzenie struktury wartości osobistych w kulturze wietnamskiej, z przeciwnymi kierunkami dla następujących wartości: otwartość na zmianę – konserwatyzm oraz wartości umacniające Ja – wartości pozaosobiste, co jest zgodne z teoretycznym modelem wartości. Jedynie wartości uniwersalizmu połączyły się z wymiarem dobroci, jednak ponieważ są to zbliżone wartości motywacyjne, można uznać za poprawne odtworzenie całej struktury (zob. wyniki skalowania wielowymiarowego dla próby wietnamskiej – rysunek 1).

W próbie polskiej uzyskano typowe odzwierciedlenie struktury wartości, obserwowane także w innych próbach polskich (Schwartz, 2011; informacja osobista).

Rysunek 1. Struktura odtworzonych wartości w próbie wietnamskiej ($N = 161$), gdzie: ST poszukiwanie doznań, SD podmiotowość, UN uniwersalizm, BE dobroć, TR tradycja, CO konformizm, SE bezpieczeństwo, HE hedonizm, PO władza, AC osiągnięcia.

Źródło: Schwartz (2011, materiały niepublikowane).

Polska i Wietnam: wartości na poziomie indywidualnym

W celu sprawdzenia podobieństw i różnic indywidualnych pod względem wartości osobistych skoncentrowano się na dwóch aspektach: porównaniu hierarchii wartości w obrębie obu prób oraz porównaniu różnic co do siły przywiązania do poszczególnych typów wartości. Analizy wykonano na danych scentryowanych, tak by uwzględnić różnice kulturowe w tendencji do zgadzania się na pytania kwestionariuszowe, która jest silniejsza w krajach kolektywistycznych (Boski, 2009; Leung, Bond, 1989). Porównania między obydwojma krajami ujawniły istotne statystycznie różnice aż w siedmiu wartościach osobistych, co obrazuje tabela 2.

Bezpośrednie porównania co do siły przywiązania do poszczególnych typów wartości ujawniły różnice w zakresie wartości: konserwatywnych (tradycja, konformizm) bardziej cenionych w próbie wietnamskiej; otwartości na zmianę (poszukiwanie doznań, podmiotowość) bardziej cenionych w próbie polskiej; umacniających Ja (władza, hedonizm), przy czym wartości władzy były cenione bardziej w próbie wietnamskiej, a wartości hedonizmu w próbie polskiej; wreszcie wartości pozaosobistych,

w których różnice wystąpiły jedynie dla wartości dobroci, która była wyżej ceniona w próbie polskiej. Nie było natomiast różnic w takich wartościach, jak osiągnięcia, uniwersalizm i bezpieczeństwo. Jednak dopiero ranking wartości, w postaci hierarchii wartości w obu krajach, klarowniej obrazuje te różnice (por. tabela 3).

Na poziomie indywidualnym polscy studenci najczęściej deklarują wartości wzmacniające Ja i wartości pozaosobiste, przy czym bardziej cenią wartości dobroci niż uniwersalizmu. W próbie wietnamskiej wartości uniwersalizmu i dobroci zajmują te same pozycje w hierarchii. W przypadku próby wietnamskiej wartości uniwersalizmu, związane z troską o szersze grupy społeczne, są deklarowane na równi z wartościami dobroci. W próbie wietnamskiej dwa pierwsze miejsca w hierarchii zajmują wartości związane z Ja (osiągnięcia) i z wymiarem otwartości na zmianę (podmiotowość) i obie te wartości są charakterystyczne dla osób pochodzących z krajów indywidualistycznych. W hierarchii wartości obecnej w próbie polskiej konformizm zajmuje trzecią pozycję od końca, natomiast w próbie wietnamskiej – piątą według ważności. Ta różnica jest spójna z różnicami dotyczącymi wymiaru indywidualizmu–kolektywizmu. Odrzucanie

Tabela 2

Porównanie wartości osobistych w Polsce (N = 249) i w Wietnamie (N = 161)

		Polska	Wietnam	t	p	d
Konformizm	M Sd	3,64 0,75	4,11 0,57	7,12	0,000	0,72
Podmiotowość	M Sd	4,71 0,72	4,35 0,56	5,65	0,000	0,57
Osiągnięcia	M Sd	4,29 0,76	4,25 0,77	0,46	0,647	0,06
Tradycja	M Sd	3,10 0,86	3,38 0,71	3,58	0,000	0,35
Uniwersalizm	M Sd	4,19 0,67	4,25 0,54	0,99	0,344	0,10
Poszukiwanie doznań	M Sd	4,04 0,85	3,77 0,81	3,19	0,001	0,32
Bezpieczeństwo	M Sd	4,03 0,72	4,05 0,79	0,31	0,755	0,03
Dobroć	M Sd	4,59 0,67	4,20 0,60	6,02	0,000	0,60
Władza	M Sd	3,21 1,02	3,53 0,81	3,45	0,000	0,35
Hedonizm	M Sd	3,87 1,09	3,40 1,14	4,17	0,000	0,41

Tabela 3
Hierarchia wartości osobistych w porównywanych próbach studenckich

Polska	Wietnam
Podmiotowość	Podmiotowość
Dobroć	Osiągnięcia
Osiągnięcia	Uniwersalizm
Uniwersalizm	Dobroć
Poszukiwanie doznań	Konformizm
Bezpieczeństwo	Bezpieczeństwo
Hedonizm	Poszukiwanie doznań
Konformizm	Władza
Władza	Hedonizm
Tradycja	Tradycja

wartości władzy i tradycji przez osoby z obydwu kultur jest dość typowe dla innych krajów, uwzględnianych w projekcie Schwartza (2011; informacja osobista).

Polska i Wietnam: kulturowe wymiary wartości

Różnice co do wymiarów kulturowych wystąpiły dla każdego z rozpatrywanych wymiarów z wyjątkiem

wymiaru mistrzostwa, co obrazuje tabela 4. Z uwagi na to, że Schwartz (1992, 2008) uznaje próby studenckie za reprezentatywne (lub przynajmniej odpowiednie) dla zjawisk danej kultury, w dalszej części artykułu zostaną opisane różnice kulturowe między Polską a Wietnamem. Zdajemy sobie sprawę z dość ograniczonego zakresu i wstępnego charakteru niniejszych analiz.

W kulturze polskiej w porównaniu do wietnamskiej bardziej cenione są wartości egalitarne (wbrew hipotezie 3) i autonomii (zarówno intelektualnej, jak i afektywnej, zgodnie z hipotezą 2), a mniej zakorzenienia (zgodnie z hipotezą 1), harmonii (wbrew hipotezie 4) i hierarchii. Wyniki te wskazują nie tylko na różnice między obiema kulturami na wymiarze indywidualizmu–kolektywizmu, lecz także pod względem relacji władzy. Hierarchia wartości kulturowych jasno obrazuje (zob. tabela 5), że kultura polska na pierwszym miejscu ceni autonomię intelektualną i afektywną oraz egalitaryzm, podczas gdy wietnamska autonomię intelektualną, harmonię (na szóstym miejscu w kulturze polskiej) i egalitaryzm. Najpoważniejsze różnice dotyczą właśnie harmonii (uznawanej za ważną w kulturze wietnamskiej, ale nie polskiej) i autonomii afektywnej (ważnej w kulturze polskiej, ale nie wietnamskiej). Wskazuje to pośrednio na większy materializm (harmonia oznacza dostosowanie

Tabela 4
Porównanie wartości kulturowych w Polsce (N = 249) i w Wietnamie (N = 161)

		Polska	Wietnam	t	p	d
Zakorzenienie	M Sd	3,66 0,51	3,89 0,43	4,98	0,000	0,49
Zakorzenienie – bezpieczeństwo	M Sd	4,11 0,64	4,19 0,59	1,34	0,180	0,13
Zakorzenienie – podporządkowanie	M Sd	3,22 0,70	3,60 0,54	6,26	0,000	0,63
Harmonia	M Sd	3,71 0,77	4,27 0,58	7,96	0,000	0,80
Egalitaryzm	M Sd	4,76 0,60	4,18 0,52	9,88	0,000	0,98
Autonomia intelektualna	M Sd	4,70 0,71	4,34 0,56	5,33	0,000	0,54
Autonomia afektywna	M Sd	4,06 0,84	3,86 0,63	2,54	0,011	0,26
Mistrzostwo	M Sd	3,99 0,66	3,95 0,67	0,57	0,566	0,06
Hierarchia	M Sd	3,09 1,16	3,44 0,88	3,24	0,001	0,33

Tabela 5

Hierarchia wartości kulturowych w porównywanych próbach studenckich

Polska	Wietnam
Egalitaryzm	Autonomia intelektualna
Autonomia intelektualna	Harmonia
Autonomia afektywna	Egalitaryzm
Mistrzostwo	Mistrzostwo
Harmonia	Zakorzenie
Zakorzenie	Autonomia afektywna
Hierarchia	Hierarchia

się do środowiska w miejsce jego eksploatacji) i na większy indywidualizm próby polskiej (co naturalnie nie jest zaskoczeniem).

Chcąc odnieść wyniki uzyskane w Polsce i Wietnamie do innych krajów, należy zauważyć, że dane wietnamskie zostały zebrane za pomocą nowej wersji kwestionariusza Schwartza. Z tego względu bezpośrednio odniesienie naszych wyników do innych krajów, wcześniej biorących udział w projekcie Schwartza, jest praktycznie niemożliwe (także zdaniem autora metody). Jednak dysponujemy danymi z 27 krajów zebranych na próbach

Tabela 6

Miejsce Polski i Wietnamu wśród 27 krajów* pod względem wartości kulturowych

Poz.	Z.-bezp.	Z.-podp.	Harmonia	Egalit.	Aut-int.	Aut-af.	Mistrz.	Hierarchia
1.	Algieria	Malezja	Portoryko	Niemcy	Holandia	Bułgaria	Bułgaria	Ukraina
2.	Łotwa	Ukraina	Gruzja	Urugwaj	Węgry	Urugwaj	USA	Wietnam
3.	Malezja	Algieria	Algieria	Norwegia	Niemcy	Belgia	Węgry	Indie
4.	Armenia	Rumunia	Włochy	Hiszpania	Bułgaria	Hiszpania	Indie	Estonia
5.	Ukraina	Wietnam	Portugalia	Polska	Estonia	Holandia	Polska	Malezja
6.	Estonia	Łotwa	Słowacja	Włochy	Polska	Czechy	Kolumbia	Holandia
7.	Wietnam	Indie	Norwegia	Portoryko	Urugwaj	Węgry	Gruzja	Bułgaria
8.	Indie	USA	Estonia	Portugalia	Norwegia	Słowacja	Wietnam	Czechy
9.	Kolumbia	Armenia	Węgry	Belgia	Włochy	Meksyk	Holandia	Kolumbia
10.	USA	Portoryko	Wietnam	Holandia	Portoryko	Niemcy	Meksyk	Polska
11.	Polska	Meksyk	Belgia	Estonia	Belgia	Portoryko	Ukraina	Belgia
12.	Rumunia	Włochy	Bułgaria	Czechy	Portugalia	Gruzja	Portugalia	USA
13.	Portugalia	Norwegia	Urugwaj	Kolumbia	Czechy	Portugalia	Armenia	Armenia
14.	Portoryko	Gruzja	Malezja	Armenia	Słowacja	Kolumbia	Słowacja	Słowacja
15.	Gruzja	Słowacja	Rumunia	Słowacja	Kolumbia	Norwegia	Rumunia	Łotwa
16.	Meksyk	Polska	Indie	Meksyk	Gruzja	Rumunia	Czechy	Gruzja
17.	Hiszpania	Belgia	Łotwa	Węgry	Hiszpania	USA	Malezja	Meksyk
18.	Norwegia	Czechy	Meksyk	Bułgaria	Armenia	Włochy	Belgia	Portugalia
19.	Czechy	Hiszpania	Armenia	Algieria	Meksyk	Estonia	Estonia	Rumunia
20.	Węgry	Holandia	Kolumbia	USA	Łotwa	Łotwa	Łotwa	Węgry
21.	Włochy	Niemcy	Hiszpania	Gruzja	USA	Polska	Hiszpania	Norwegia
22.	Słowacja	Kolumbia	Czechy	Rumunia	Rumunia	Ukraina	Włochy	Niemcy
23.	Niemcy	Urugwaj	Holandia	Indie	Wietnam	Indie	Norwegia	Włochy
24.	Urugwaj	Węgry	USA	Łotwa	Indie	Algieria	Urugwaj	Urugwaj
25.	Bułgaria	Portugalia	Niemcy	Wietnam	Ukraina	Wietnam	Niemcy	Hiszpania
26.	Belgia	Estonia	Ukraina	Malezja	Algieria	Armenia	Portoryko	Portoryko
27.	Holandia	Bułgaria	Polska	Ukraina	Malezja	Malezja	Algieria	Algieria

* dane pochodzą z lat 2010–2011 z prób studenckich ($N = 6238$), wyniki oparte o PVQ IV (por. Żemojtel-Piotrowska i in., w recenzji; Żemojtel-Piotrowska i in., w przygotowaniu).

Poz. – pozycja w rankingu 27 krajów; Z-bezp. – zakorzenie bezpieczeństwa; Z-podp. – zakorzenie podporządkowanie; Egalit. – egalitaryzm; Aut-int. – autonomia intelektualna; Aut-af. – autonomia afektywna; Mistrz. – mistrzostwo.

studenckich w latach 2010–2011 przy zastosowaniu PVQ IV (Żemojtel-Piotrowska i in., w recenzji). Względną pozycję Polski i Wietnamu na tle innych zbadanych prób przedstawia tabela 6.

Kraje te zajmują zbliżone pozycje na dwóch wymiarach wartości kulturowych: zakorzenionego bezpieczeństwa i mistrzostwa. Jednak pod względem pozostałych wymiarów wartości różnice są dość znaczne. Część z nich odzwierciedla typowe różnice między krajami indywidualistycznymi i kolektywistycznymi, dotyczące wymiarów autonomii (zwłaszcza intelektualnej) i drugiego z wymiarów zakorzenienia – podporządkowania. Ten drugi wymiar szczególnie mocno łączy się z przywiązaniem do tradycji oraz norm obyczajowych i religijnych. Pozycja Wietnamu i Polski na wymiarach hierarchii i egalitaryzmu jest spójna z różnicami między tymi krajami opisanymi wcześniej. Polskę także na tle innych krajów można uznać za kulturę egalitarną (piąte miejsce na 27 krajów), natomiast Wietnam za kulturę ceniącą sobie hierarchiczne stosunki międzyludzkie (drugie miejsce).

Ostatnia z różnic dotyczy wymiarów związanych ze stosunkiem do dóbr i zasobów. Polska, jak już wspomniano, zajmuje zbliżoną pozycję do Wietnamu na wymiarze mistrzostwa, jednak na wymiarze harmonii Polska zajmuje ostatnie miejsce w badanej próbie krajów, podczas gdy Wietnam miejsce dziesiąte. Wskazuje to pośrednio na wyższy materializm (młodych) Polaków niż Wietnamczyków, gdyż wymiar harmonii łączy się z dostosowaniem do środowiska, a wymiar mistrzostwa z jego eksploatacją i podporządkowywaniem do swoich celów. Mimo opozycji tych wymiarów, Wietnam zajął na obu relatywnie wysokie – jak na kulturę kolektywną – miejsce.

DYSKUSJA

Otrzymane wyniki ukazują interesujące podobieństwa, ale i różnice między badanymi krajami zarówno na wymiarze wartości osobistych, jak i kulturowych. Zależności te nabierają głębszego znaczenia przez ukazanie ich na tle innych prób studenckich z 25 krajów.

W zakresie wartości indywidualnych obie próby nie różniły się jedynie co do wartości osiągnięć, bezpieczeństwa i konformizmu. Młodzi Polacy i Wietnamczycy na pierwszym miejscu stawiają wartości związane z otwartością na zmianę (podmiotowość, osiągnięcia), jednak w obu grupach na wysokim miejscu znajdują się również wartości pozaosobiste. W przypadku Polaków dobroć jest ceniona nieco wyżej niż uniwersalizm, w przypadku Wietnamczyków jest odwrotnie. Wskazuje to na stosunek obu nacji do troski o interes innych ludzi, przy czym dobroć oznacza koncentrację na wąskiej grupie własnej,

a uniwersalizm – troskę o szersze grupy społeczne. Choć to kolektywistom przypisuje się postrzeganie świata społecznego w kategoriach my – oni i mniejszą chęć pomagania obcym (por. Oyserman, Coon, Kimmelmeier, 2002; Triandis, 1995), w tym bezpośrednim porównaniu Polacy wykazują wyższe przywiązanie do wartości dobroci, potwierdzając tym samym egocentryczne nastawienie oraz niechęć polskiego społeczeństwa do troski o szersze środowisko społeczne (wyrażające się w niskim udziale w organizacjach pozarządowych, niskim poziomie aktywności wolontaryjnej czy troski o dobro publiczne; por. dane *World Values Survey*, Boski, 2009).

Najbardziej interesującą tendencją, z punktu widzenia naszego artykułu, jest rosnąca pod wpływem postępującej modernizacji i wzrostu gospodarczego indywidualizacja Wietnamczyków oraz ich przywiązanie do wybranych wartości materialistycznych. Przy czym wartości te ograniczają się do osiągnięć na poziomie indywidualnym oraz mistrzostwa na poziomie kulturowym.

Jeśli chodzi o podobieństwa i różnice w zakresie wartości kulturowych potwierdziły się jedynie niektóre ze stawianych przez nas hipotez. O ile hipotezy 1 i 2 dotyczące wymiaru autonomii – zakorzenienia, powiązanego ściśle z wymiarem indywidualizmu i kolektywizmu, zyskały potwierdzenie w danych, o tyle hipoteza 3, dotycząca podobnego poziomu przywiązania do wartości egalitaryzmu (i opozycyjnej wartości hierarchii), nie zyskała potwierdzenia. Poziom przywiązania do wartości hierarchii był zdecydowanie wyższy w próbie wietnamskiej niż polskiej. Wynik ten można zinterpretować w kategoriach terminologii Triandisa i Gelfand (1998), określając kulturę polską jako indywidualną horyzontalnie (a więc akceptującą równorzędnie stosunki międzyludzkie), a wietnamską kolektywną wertykalnie (aprobującą stosunki hierarchiczne między ludźmi). Hipoteza 4, zakładająca brak różnic w zakresie wartości harmonii i mistrzostwa między obiema próbami (jako pochodzącymi z krajów o zachwianym poczuciu bezpieczeństwa ekonomicznego), nie została potwierdzona. Wyższy poziom materializmu (wyrażonego w wartościach mistrzostwa i odrzucaniu wartości harmonii) zaobserwowaliśmy w próbie polskiej.

Spójne z tym ostatnim wynikiem jest to, że kultura wietnamska w dużej mierze (zwłaszcza w porównaniu do polskiej) opiera się na promowaniu wartości harmonii (dziesiąte miejsce wśród 27 krajów, podczas gdy Polska zajmuje miejsce ostatnie), a na szczycie hierarchii wartości Wietnamczyków, oprócz wartości osiągnięć i podmiotowości (wskazujących na indywidualizację i modernizację), znajdują się wartości pozaosobiste (uniwersalizm i dobroć).

Chcąc wyjaśnić zaobserwowaną tendencję indywidualistyczną w kierunku przywiązania do wartości materialistycznych w kulturze kolektywnej, oprzemy się na badaniach przeprowadzonych niedawno w Polsce. Jak wynika z badań zrealizowanych pod kierunkiem Pawła Boskiego (Boski, Biłas-Henne, Jakubowska, 2011), dzisiejsi Wietnamczycy mieszkający w Warszawie najbardziej cenią sobie pracę i poświęcają jej więcej godzin od np. Słowian (druga co do wielkości grupa mniejszościowa w Warszawie). Wietnamczycy pracują średnio 65 godzin tygodniowo (Słowianie 50), przy czym Wietnamczycy traktują ten stan za naturalny, podczas gdy Słowianie deklarują, iż ich praca wiąże się z ponadludzkim wysiłkiem. Zarobki Wietnamczyków (średni dochód miesięczny to ok. 5000 zł, przy czym sporo osób deklaroowało zarobki ok. 35 000 zł miesięcznie) są znacznie wyższe niż Słowian. Wietnamczycy uzyskują również wyższe niż Słowianie wyniki na skali eudajmonizmu (praca traktowana jako wyzwanie i pasja) oraz poświęcaniu się (egzystencja przesiąknięta ciężką pracą, jednak prowadząca do poprawy życia). Co ciekawsze, ogólny dobrostan Wietnamczyków zależy właśnie od eudajmonizmu i oszczędności (a nie hedonizmu i rozrzutności jak u Słowian). Eudajmonizm oraz oszczędność, traktowane jako cnoty, mogą przyczynić się do cenięcia wartości materialistycznych, ponieważ prowadzą do poprawy jakości życia własnego oraz rodziny na poziomie indywidualnym – mimo kulturowo cenionej harmonii (rozumianej jako dostosowanie do natury, a nie jej eksploatacji).

Warto też zwrócić uwagę na wysokie drugie miejsce Wietnamu (na 27 krajów) na wymiarze kulturowej wartości hierarchii (Polska zajmuje miejsce dziesiąte), co może mieć bezpośrednie przełożenie na praktyczne kontakty polsko-wietnamskie. W prasie popularnej przedstawia się Wietnamczyków jako społeczność bardzo hermetyczną i słabo zintegrowaną z Polską, mimo że jest ona przez Polaków dobrze postrzegana i nawet lubiana. Wyjaśnieniem może być brak kontaktów z osobami stojącymi wysoko w hierarchii społeczności wietnamskiej.

Z przeprowadzonych analiz wynika, że Wietnamczycy są kolektywistami wertykalnymi (akceptującymi hierarchię społeczną), jednocześnie deklarującymi wysokie przywiązanie do wartości osiągnięć, co może skutkować pośrednio materializmem (osiągnięcia to m.in. chęć wykazania się i zdobycia wysokiej pozycji społecznej/statusu). Małgorzata Górnik-Durose wykazała, że osoby o orientacji kolektywistycznej znajdują inne zastosowanie dla przedmiotów materialnych niż osoby z kultur indywidualistycznych (Górnik-Durose, Zaleski, 2004). Rozbudowany i subtelny kod komunikacyjny, za pomocą którego można przekazywać informacje o statusie

i prestiżu grupy, jest szczególnie przydatny w wertykalnych układach społecznych. Zatem przy generalnie niższym poziomie przywiązania do dóbr materialnych kultury kolektywistyczne mogą bardziej cenić takie dobra ze względu na ich symboliczny i komunikacyjny potencjał, co stwarza pozory szczególnego przywiązania do dóbr materialnych w tych kulturach (Górnik-Durose, Zaleski, 2004). Wygląda więc na to, że wartości materialne są obecnie powiązane z kolektywizmem, ponieważ kolektywiści bardziej o nie walczą, a to ze względu na ich symboliczne znaczenie podkreślające status i tożsamość w hierarchii grupowej.

Przeprowadzone badania sugerują, że w dzisiejszych czasach możemy obserwować swoisty transfer wartości kulturowych: podczas gdy Zachód fascynuje się filozofią Wschodu, Wschód jest zapatrzonny na postęp gospodarczy Zachodu, jednak wątek ten zdecydowanie wymaga dalszych badań.

Ograniczenia i dalsze perspektywy

Głównym ograniczeniem przeprowadzonych badań są próby studenckie, mimo iż Schwartz traktuje studentów jako elitę danego kraju, będącą idealnym wskaźnikiem wszelkich przemian kulturowych. Na naszą korzyść przemawia jednak poprawne odtworzenie struktury wartości Schwartza, co nie zawsze udaje się innym badaczom – w badaniu Ralstona i współpracowników (2012) jedynie pięć wartości z dziesięciu osobistych oraz pięć z siedmiu kulturowych osiągnęło zadowalającą rzetelność w próbie wietnamskiej. Może wynikać to z faktu, iż nasze dane uzyskaliśmy bezpośrednio od studentów wietnamskich studiujących w Hanoi. Aby mieć pełny obraz sytuacji, należałoby analogiczne badanie przeprowadzić również na próbach nauczycielskich, tak jak sugeruje Schwartz, i to kilkakrotnie w określonych odstępach czasu, aby empirycznie uchwycić panujące trendy i zachodzące zmiany w deklarowanych wartościach. Zebrane dane mogą być traktowane jako badanie wstępne, wskazujące pewną tendencję, przydatną w planowaniu kolejnych pogłębionych poszukiwań badawczych. Przewidywania co do zachodzącej indywidualizacji (i materializacji) kultur kolektywistycznych są zgodne z badaniami Ralston, Nguyen i Napier (1999), którzy wykazali istotne różnice między wyznawanymi wartościami (również na wymiarze indywidualizmu–kolektywizmu) wśród wietnamskich menedżerów z północy (wpływy kultury chińskiej) oraz południa Wietnamu (wpływy kultury amerykańskiej). Menedżerowie z Wietnamu Południowego osiągnęli znacznie wyższe wskaźniki na wymiarze indywidualizmu, niż ich północni koledzy; podobne różnice zachodziły między kosmopolitycznymi a tradycyjnymi

biznesmenami chińskimi pracującymi w Wietnamie. Świadczy to o tym, że pod wpływem odmiennych wpływów kulturowych wyznawane wartości ulegają modyfikacjom. Możliwy jest także odwrotny kierunek wpływu: przejmowanie wartości kolektywistycznych przez tzw. kultury zachodnie (odchodzenie od wartości materialistycznych, w kierunku wartości pozaosobistych), co wykazują z kolei badania Ingleharta (1997) nad społeczeństwami postmodernistycznymi. Wtedy okazałoby się, że pod wpływem procesów globalizacyjnych dochodzi do swoistego transferu wartości i zacierania się wymiarów kulturowych, gdzie coraz ważniejszą rolę w tłumaczeniu zjawisk społecznych zaczynają odgrywać procesy ekonomiczne (por. Georgas, Van de Vijver, Berry, 2004; Welzel, Inglehart, 2010). Przykładem mogą być badania Loughnana i współpracowników (2011) nad tendencją do stawiania siebie w pozytywnym świetle, w których wykazano, że nierównomierność dochodu (mierzona indeksem Giniego) lepiej wyjaśnia różnice międzykulturowe niż wymiar indywidualizmu–kolektywizmu.

Prezentowane badania mają istotne znaczenie ze względu na rzadkość porównań międzykulturowych uwzględniających Wietnam, szczególnie jeżeli chodzi o dane zebrane w Wietnamie (ze względów politycznych potrzebne są specjalne zezwolenia od rządu wietnamskiego). Zebrane dane mogą posłużyć innym badaczom do przeprowadzania różnego typu analiz porównawczych w kontekście międzykulturowym.

Opisane porównania polsko-wietnamskie mają też znaczenie praktyczne, gdyż Polska w ostatnich latach stała się atrakcyjnym miejscem pobytu dla obywateli Wietnamu, a dla obywateli polskich bezpośrednie kontakty skutkują rosnącym zainteresowaniem kulturą wietnamską.

LITERATURA CYTOWANA

- Boski, P. (2009). *Kulturowe ramy zachowań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boski, P., Biłas-Henne, M., Jakubowska, U. (2011). *Obywatele z krajów byłego ZSRR oraz Wietnamu w Polsce: adaptacja, czynniki ułatwiające i utrudniające integrację imigrantów*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- CIA World Factbook (2010). Pobrano 10.06.2012 z: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook.
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza. *Czasopismo Psychologiczne*, 17 (2), 251–262.
- Democracy Index (2010). *Economist Intelligence Unit Report*. Pobrano 10.06.2012 z: www.eiu.com/public/democracy_index.aspx.
- Georgas, J., Van de Vijver, F. J. R., Berry, J. (2004). The eco-cultural framework, ecosocial indices, and psychological variables in cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (1), 74–96.
- Górnik-Durose, M. (2007). Ważność dóbr materialnych w kontekście indywidualnych wartości i orientacji społecznych. *Kolokwia Psychologiczne*, 16, 85–102.
- Górnik-Durose, M., Zaleski, Z. (2004). Własność i posiadanie. W: T. Tyszka (red.), *Psychologia ekonomiczna* (s. 121–160). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: McGrawHill.
- Hofstede, G. (2000). *Kultury i organizacje*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Human Development Report (2010). *The real wealth of nations: Pathways to human development. The UNDP Human Development Report*. Pobrano 10.06.2012 z: www.hdr.undp.org.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization*. New York: Princeton University Press.
- Inglehart, R., Norris, P. (2003). *Rising tide: Gender equality and cultural change around the world*. New York, Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R., Basañanez, M., Díaz-Madrano, J., Halman, L., Luijckx, R. (2004). *Human beliefs and values. A cross cultural source book based on the 1999–2002 values surveys*. Mexico City: Siglio XXI Editores.
- Leung, K., Bond. M. H. (1989). On the empirical identification of dimensions for cross-cultural comparisons. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20 (2), 133–151.
- Loughnan, S., Kuppens, P., Allik, J., Balazs, K., de Lemus, S., Dumont, K., Haslam, N. (2011). Economic inequality is linked to biased self-perception. *Psychological Science*, 22, 1254–1258.
- Oyserman, D., Coon, H. M., Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin*, 128, 3–72.
- Porter, B. (2001). The catholic nation: Religion, identity, and the narratives of Polish history. *Slavic and East European Journal*, 45, 289–299.
- Ralston, D. A., Nguyen, V. T., Napier, N. K. (1999). A comparative study of the work values of North and South Vietnamese managers. *Journal of International Business Studies*, 30, 655–672.
- Ralston, D. A., Egri, C. P., Reynaud, E., Srinivasan, N., Furrer, O., Brock, D., ...Wallace, A. (2012). A 21st century assessment of values across the global workforce. *Journal Business Ethics*. In press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental and Social Psychology*, 25, 1–65.
- Schwartz, S. H. (1994). Beyond individualism/collectivism: New dimensions of values. W: U. Kim, H. C. Triandis, C. Kagitcibasi, S. C. Choi, G. Yoon (red.), *Individualism and collectivism: Theory, method, and applications* (s. 85–119). Newbury Park: Sage.
- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. W: H. Vinken, J. Soeters, P. Estes

- (red.), *Comparing cultures. Dimensions of culture in a comparative perspective* (s. 43–73). Leiden: The Netherlands, Brill.
- Schwartz, S. H. (2007). Universalism values and the inclusiveness of our moral universe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38, 711–728.
- Schwartz, S. H. (2008). *Cultural value orientations: Nature and implications of national differences*. Moscow: State University, Higher School of Economics Press.
- Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. W: M. Mikulincer, P. Shaver (red.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* (s. 221–241). Washington: American Psychological Association Press.
- Schwartz, S. H., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., Harris, M., Owens, V. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 5, 519–542.
- The Heritage Foundation Report (2011). Pobrano 10.06.2012 z: www.heritage.org.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder: Westview.
- Triandis, H. C., Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 118–128.
- Welzel, C., Inglehart, R. (2010). Agency, values and well-being: A Human Development Model. *Social Indicators Research*, 97 (1), 43–63.
- Wojciszke, B. (2011). *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- World Bank (2010). Pobrano 10.06.2012 z: www.data.worldbank.org/indicator.
- Żemojtel-Piotrowska M. i in. (w recenzji). Kulturowe wymiary postaw roszczeniowych. *Psychologia Społeczna*.

Schwartz' personal and cultural values in Polish and Vietnamese cultures

Joanna Różycka¹, Magdalena Zemojtel-Piotrowska¹, Truong Thi Khanh Ha²

¹ University of Gdańsk, Institute of Psychology

² Vietnam National University, Hanoi

ABSTRACT

This paper compares personal and cultural values in Polish and Vietnamese culture. We conducted a cross-cultural study on two student samples from University of Gdańsk ($N = 249$) and National Vietnam University ($N = 161$), analyzing data on the individual and cultural level. We employed Schwartz *Profile Value Questionnaire* (PVQ IV), fully adapted to Polish and Vietnamese culture (with back translation procedure). The results showed similarities and differences between Polish and Vietnamese students, both, in case of personal and cultural values. The most interesting conclusion concerns the growing individualization among young Vietnamese students (achievement and self-direction on individual level), although on cultural level embeddedness and harmony were still valued. Our findings are consistent with Wenzel & Inglehart (2010) study, which indicates an incrementation of individualization of the society, as a result of modernization and economic growth. The findings can also contribute to Schwartz database, through including Vietnam into the cultural world map of values.

Keywords: *values, Shalom H. Schwartz, Polish culture, Vietnamese culture*

Złożono: 29.06.2012

Złożono poprawiony tekst: 6.10.2012

Zaakceptowano do druku: 20.11.2012